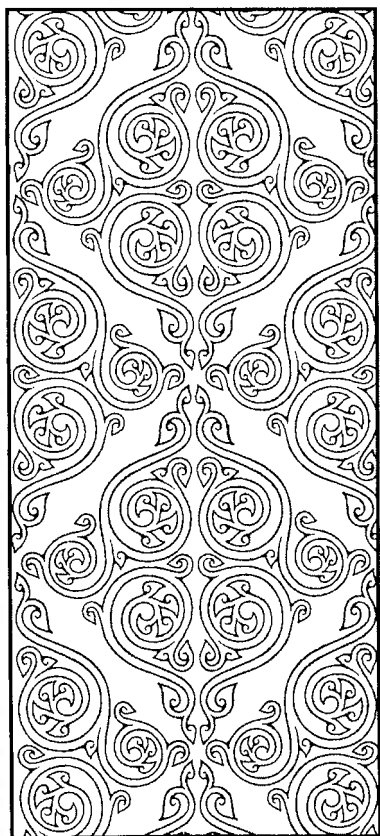


Edukacyjny potencjał religii



pod redakcją
Jerzego Bagrowicza
Jarosława Horowskiego



WYDAWNICTWO NAUKOWE
UNIwersytetu MIKOŁAJA KOPERNIKA

Recenzent

ks. prof. dr hab. Zbigniew Marek SJ

Projekt okładki

Monika Pest

Na okładce wykorzystano:

© Charles Masters ☒ Fotolia.com

© Vlastimil Šesták ☒ Fotolia.com

Redaktor

Mirosława Buczyńska

ISBN 9788323128663

Printed in Poland

© Copyright by Wydawnictwo Naukowe
Uniwersytetu Mikołaja Kopernika

Toruń 2012

WYDAWNICTWO NAUKOWE
UNIwersytetu MIKOŁAJA KOPERNIKA

ul. Gagarina 5, 87-800 Toruń

REDAKCJA: tel. (56) 611 42 95, fax (56) 611 47 05

e-mail: wydawnictwo@umk.pl

www.wydawnictwoumk.pl

DYSTRYBUCJA: tel./fax (56) 611 42 38

e-mail: books@umk.pl

Druk: Wydawnictwo Naukowe UMK

ul. Gagarina 5, 87-800 Toruń, tel. (56) 611 22 15



Ks. Andrzej Łuczyński
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Społeczne uwarunkowania rozwoju religijnego współczesnej młodzieży

Troska o rozwój religijny młodzieży zawsze stanowiła ważny element działalności Kościoła, ale również tak ważnych instytucji społecznych, jak rodzina i szkoła, które wspomagały rozwój religijny młodych. Współcześnie, gdy zachodzą znaczne przeobrażenia w obrębie funkcjonowania rodziny, szkoły i Kościoła, gdy zmianom podlega także sama młodzież, jej potrzeby, oczekiwania, sposób bycia, niezbędnym wydaje się podjęcie refleksji na temat społecznych uwarunkowań rozwoju religijnego młodzieży. Młodzież stanowi bowiem niezwykle wrażliwą część społeczeństwa, w której można dostrzec zarówno te obecne zmiany i przeobrażenia, jak i te przyszłe, jakie czekają ludzkość. Młodzi w każdym czasie odwracają się od tego, co stanowi tylko pozór prawdy, sprawiedliwości, miłości, a szczególnie pozór religijności – w której nie uzewnętrznia się osobiste odniesienie człowieka do Boga. Młodzi zaś niemal „instynktownie” poszukują – często w sposób nieudolny – autentycznych ideałów i wzorów życia religijnego, których tak bardzo potrzebują, by zbudować stabilne fundamenty pod własne życie. Młodzi ludzie, odkrywając w sobie wrażliwość na prawdę, dobro i piękno, pozwalają dorosłym uświadomić sobie, jakie społeczeństwo tworzą, na jakich wartościach budują własną terażniejszość, a zarazem przyszłość następnych pokoleń. Obserwując zachowanie współczesnej młodzieży,

„świat dorosłych” może dostrzec, czy społeczeństwo, które zaniedbuje wychowanie religijne młodego pokolenia, a często promuje „antywartości”, jest w stanie zaspokoić pragnienia i oczekiwania współczesnych młodych, czy ma znaczący wpływ na ich życie społeczne, moralne i religijne, tak by pozwoliło im to w przyszłości rozwinąć swój potencjał osobowy i wziąć odpowiedzialność za rozwój i przyszłość kolejnych pokoleń.

Problematyka religijnego wychowania młodego pokolenia jest obecnie żywo dyskutowana we wszystkich środowiskach społecznych. Pedagodzy i teolodzy starają się odpowiedzieć na pytania: jak wychowywać młode pokolenie, by z szacunkiem odnosiło się do religijnego i kulturowego dziedzictwa przodków, jak zaszczepić w młodzieży wartości chrześcijańskie, według jakich wzorców kształtować ducha religijności dorastających pokoleń, jakimi cechami powinien charakteryzować się wychowawca, będący jednocześnie godnym zaufania człowiekiem i autentycznym świadkiem życia chrześcijańskiego, itp. Podejmując więc rozważania na temat społecznych uwarunkowań rozwoju religijnego młodzieży, musimy odpowiedzieć sobie na tego typu pytania, aby otrzymać właściwy obraz podejmowanych działań wychowawczych i katechetycznych w obrębie troski o religijny rozwój młodego pokolenia.

1. Wychowanie religijne – zadanie i nadzieja

Na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci pod wpływem różnych nurtów społeczno-filozoficznych nawarstwiło się wokół wychowania religijnego wiele nieporozumień. Dla jednych jest ono formą religijnej propedeutyki, dla innych istotnym elementem formacji ludzkiej, wprowadzającym w szeroko rozumianą kulturę religijną, a dla innych jeszcze jawi się jako pewna forma duszpasterskiego oddziaływania Kościoła katolickiego¹. Zdarza się,

¹ A. Rynio, *Wychowanie religijne*, w: T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 7, Warszawa 2008, s. 449; zob. K. Olbrycht, *Rola edukacji religijnej i wychowania religijnego*, w: F. Adamski (red.), *Wychowanie personalistyczne*, Kraków 2005, s. 330.

że niekiedy bywa ono przeciwstawiane wychowaniu świeckiemu i utożsamiane z indoktrynacją i ideologicznym podporządkowaniem szeroko rozumianej działalności edukacyjnej założeniom jakiejś religii, jako podstawowego składnika wychowania². Szukając więc znaczenia wychowania religijnego, musimy najpierw zwrócić uwagę na właściwe zrozumienie pojęcia „wychowanie”, które przede wszystkim kieruje naszą uwagę na dzieci i młodzież oraz na kształtowanie określonych postaw, uczuć, i dążeń, w tym również religijnych³. Klasyczne rozumienie wychowania podkreśla, że jest to świadomie organizowana działalność społeczna, której celem jest wywołanie zamierzonych zmian w osobowości człowieka. Zmiany te pośród innych obejmują również stronę „aksjologiczną”, która polega na kształtowaniu stosunku człowieka do świata i ludzi, jego przekonań i postaw, układu wartości i celu życia⁴. W tym kontekście wychowanie religijne jawi się jako jeden z istotnych elementów kształtujących osobowość młodego człowieka, stąd nie może być pomijane w systemie edukacji i spychane wyłącznie do sfery prywatnej, ale domaga się uwzględniania go w integralnym pojmowaniu wychowania dzieci i młodzieży.

Należy również podkreślić, że „wszystkie działania pedagogiczne związane z religią muszą wyrastać z właściwej antropologii, która pozwala przyjąć i zrozumieć sakralność świata i życia. [...] Myślenie zaś o religii w świetle religii chrześcijańskiej zakłada traktowanie człowieka jako osoby. [...] Rozwój osobowy jest więc z jednej strony wynikiem warunkującym rozwój religijny, a z drugiej – efektem tegoż rozwoju”⁵. W ramach wychowania religijnego wyodrębnia się również tak zwane

wychowanie w duchu wiary, które odwołuje się w różnych działaniach wychowawczych do określonej religii, w niej szuka uzasadnienia i wyjaśnienia najważniejszych celów, sensu poszczególnych sytuacji wychowawczych, pomocy w ukierunkowaniu rozwiązań problemów wychowawczych, na niej buduje

² W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 1998, s. 448–449.

³ Zob. S. Kunowski, *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Łódź 1981, s. 15.

⁴ W. Okoń, dz. cyt., s. 444–445.

⁵ K. Olbrycht, *Rola edukacji*, s. 334.

system wartości, który ma być podstawą całościowej orientacji wychowawczej i samowychowawczej⁶.

W naturze dobrze pojętego wychowania religijnego nie ma zatem miejsca na „zagarnianie” czy „zniewalanie” człowieka, lecz istnieje ogromny „potencjał możliwości”, mający służyć jego wszechstronnemu (integralnemu) rozwojowi.

Zrozumienie, jak wiele korzyści niesie dla młodzieży uwzględnienie w programach edukacyjnych wychowania religijnego, znajdujemy u włoskiego wychowawcy z XIX wieku, Jana Bosko. Ten wielki praktyk wychowania w swojej działalności pedagogicznej nie stworzył jednolitej, zwartej definicji wychowania religijnego. Według niego, wychowanie religijne (chrześcijańskie) to proces wewnętrzny, to duchowy rozwój, to wyzwolenie wszystkich sił wrodzonych i nadprzyrodzonych, to rozwijanie i doskonalenie całego człowieka, zmierzające w kierunku celu ostatecznego, jakim jest osiągnięcie pełnego rozwoju osobowego i pełnego szczęścia⁷. Od każdego wychowanka starał się nie więcej wydobyć, niż to, co w nim tkwiło. Pozwalał każdemu być tym, czym jest w rzeczywistości; czuwał tylko, pouczał i zapobiegał, aby wychowanek nie poniósł uszczerbku cielesnego i duchowego. Ograniczał swój wpływ do nadania kierunku, do poprawiania tego, co nie harmonizowało z jego ideałem wychowania. Chodziło mu o rozwój młodego człowieka według prawa natury i ducha. Jego metoda wychowawcza zamyka się w dwóch wyrazach: „rozwijać” i „zapobiegać”. Dlatego stwarzał dla wychowanka takie okoliczności i warunki, aby jego drzemiące talenty i siły wewnętrzne budziły się i rozwijały wedle możliwości, a następnie, aby wydobyć z młodego człowieka najwięcej ukrytych zdolności.

Odwoływanie się Jana Bosko w praktyce wychowawczej do religii pozwalało mu czerpać z niej inspirację w dążeniu do tego, by wychowanie ostatecznie doprowadziło młodego człowieka do pełnej dojrzałości społeczno-religijnej. Towarzyszyło mu bowiem przekonanie, że warunkiem

⁶ Tamże, s. 331.

⁷ Zob. L. Cian, *System zapobiegawczy św. Jana Bosko*, Warszawa 1985, s. 112–153.

skuteczności wychowawczej jest religia jako wewnętrzna zasada pedagogiczna, rzutująca na treść, formy i środki wychowania. W proponowanym przez niego ideale wychowawczym zasada religijności występuje między zasadą rozumności i miłości, wiążąc obydwie wewnętrznie⁸. I nie była to sprawa jedynie spełniania określonych praktyk religijnych. Chodzi bowiem nie tylko o „wychowanie w religii”, lecz raczej o religijny rdzeń całego życia, a w tym i wychowania. Byłoby spłyleniem sprawy powiedzieć, że chodzi tu wyłącznie o zewnętrzne praktyki religijne, bo przecież stawka jest o wiele większa: chodzi bowiem o Bożą obecność, o transcendentną miłość w wychowaniu⁹. Innymi słowy, można powiedzieć, że wychowanie religijne ma wprowadzić wychowanka w świat wartości, a równocześnie pozwolić mu zrozumieć swe powołanie na ziemi w perspektywie eschatologicznej¹⁰. Stąd właściwie ustawione wychowanie religijne powinno być włączone w kształtowanie całej osobowości wychowanka, w centrum której znajduje się wolność. Ta zaś musi być ukierunkowana na dobro i rozumiana jako umiejętność trafnego wyboru wartości ludzkich i nadprzyrodzonych¹¹.

Religijność młodzieży dobrze ukształtowana w procesie wychowania to przede wszystkim „religijność trzeźwa”, wyrażająca się w życiu młodych w solidnym wykonywaniu obowiązków, którymi są: radość, nauka, posłuszeństwo, praktykowanie miłości Boga i bliźniego oraz sumienne wypełnianie podstawowych praktyk religijnych¹². Realizuje się ona zatem w codziennych konkretnych działaniach i harmonizuje poszczególne etapy rozwoju młodego człowieka. W tym kontekście zadaniem wychowania chrześcijańskiego powinno być zawsze jasne i otwarte wysuwanie wobec młodych myśli ewangelicznej i stawianie im Chrystusa jako ideału „nowego człowieka”. Należy tu jednak podkreślić, że wychowanie religijne w tym przypadku nie oznacza nakreślenia wychowankowi jakiegoś celu, jakiejś

⁸ K. Misiaszek, *Główne idee systemu prewencyjnego św. Jana Bosko*, „Seminare” 9 (1987–1988), s. 49.

⁹ L. Cian, *System zapobiegawczy*, s. 47.

¹⁰ K. Misiaszek, *Jan Bosko – wychowawca młodzieży*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 319 (1993), s. 182.

¹¹ Tenże, *Główne idee*, s. 47–48.

¹² Zob. F. Desramaut, *Książdz Bosko i życie duchowe*, Warszawa 1990, s. 179–183.

metry według „widzimi się” wychowawcy i prowadzenie go do tej mety za pomocą półśrodków samowolnie przez wychowawcę obranych. Wychowanie religijne zakłada prowadzenie wychowanka do osiągnięcia przeznaczenia nakreślonego mu przez Opatrzność i rozwijanie w nim wrodzonych „zarodków dobra”, a zwalczanie oporu natury i innych przypadkowych okoliczności. W praktyce wychowawczej oznacza to umiejętność wejścia w realną i serdeczną styczność z wychowankami, by poznać ich potrzeby i przeznaczenie (powołanie), a potem gorliwie i z poświęceniem pomagać im je osiągnąć, używając do tego całego zasobu środków naturalnych, jak i nadprzyrodzonych, które w ciągu wychowania okażą się konieczne lub odpowiednie¹³.

Obecność wychowawcy wśród młodzieży, uczestnictwo w jej życiu, jest integralną częścią każdego procesu wychowawczego. Wychowanie religijne to praca człowieka z człowiekiem nad tworzeniem „nowego człowieka”. Mówiąc o wychowaniu religijnym, mamy zawsze na myśli kontakt międzyosobowy, który znaczy więcej niż przypadkowe spotkanie; od wszystkich innych relacji międzyosobowych różni się on celem, któremu ma służyć. Jego celem jest „doskonalenie człowieka” w człowieku przez rozwój jego odziedziczonych potencjalności oraz obudzenie w nim pragnienia „nawrócenia”, czyli przyjęcia nowej wizji życia, która staje się wartością do zrealizowania¹⁴. Wychowanie religijne zakłada bowiem wyjście do młodego człowieka z propozycją pozytywnego programu jego rozwoju religijnego, to znaczy z programem dobra, dostosowanym do danego wychowanka, jego sytuacji, potrzeb i możliwości życiowych, także stosownie do jego wieku. Wychowanie religijne rozumiane jest więc jako proces dokonujący się na wszystkich niemal płaszczyznach życia osoby i przejawia się jakże często w tak podstawowych formach ludzkiej aktywności, jak: zaufanie, wdzięczność, przebaczenie, radość, poczucie szczęścia, chęć pomocy innym, nadzieja, możliwość spotkania i pragnienie przekraczania siebie oraz

¹³ Zob. L. Cian, *Wychowanie w duch ks. Bosko*, Warszawa 1991, s. 197–206.

¹⁴ Zob. R. Pomianowski, *Obecność wychowawcza wśród młodzieży w praktyce i pismach Jana Bosko*, w: M. Majewski (red.), *Wychowanie chrześcijańskie w duchu św. Jana Bosko*, Kraków 1988, s. 43.

otwarcie siebie na innych. Domaga się jednak uwzględnienia specyficznej struktury ludzkiej religijności, okresu rozwoju religijnego i działania różnorodnych czynników, ułatwiających lub utrudniających rozwój religijny¹⁵. Nade wszystko jednak domaga się świadomego i odpowiedzialnego zaangażowania samego wychowanka, jak i wychowujących go, w odkrywanie prawdy, dobra i piękna, jako duchowego doświadczenia, mającego swe źródło w osobistym kontakcie ze Stwórcą.

2. Droga ku dojrzałej religijności

Współcześnie wiele się mówi o konieczności wychowania młodego pokolenia na ludzi o dojrzałej religijności. Często krytyka religijności, prowadzona przez psychologów, psychiatrów, psychoterapeutów, a także ze strony różnych osób negatywnie nastawionych wobec religii, odnosi się do jej form niedojrzałych, infantylnych, niekiedy karykaturalnych. Świadomość, czym jest i jak się wyraża dojrzała religijność, może pomóc młodym ludziom w ich pracy samowychowawczej, przyczynić się do rozwoju autentycznej religijności, a także może sprzyjać rozwojowi osobowości. Ponieważ religijność dotyczy całej sfery postaw i działalności człowieka, jej rola w funkcjonowaniu osobowości jest niezwykle istotna. Osobowościowe walory religijności dojrzałej stwarzają dla jednostki szansę realizacji wartościowych, twórczych możliwości własnej osobowości w zakresie stosunku do transcendencji, do innych osób, do samego siebie i całego otaczającego świata. Wydaje się, iż religijność w życiu ludzkim, o ile nie jest dojrzała, pełni funkcje raczej namiastkowe. Stąd też często negatywny stosunek ludzi do religii odnosi się do jej wersji niedojrzałej¹⁶.

Człowiek współczesny z wielu powodów powinien interesować się religią. Jest bowiem faktem bezspornym, że religia wywierała w przeszłości i nadal wywiera przemożny i trwały wpływ na dzieje świata i jego

¹⁵ A. Rynio, *Wychowanie*, s. 450.

¹⁶ Zob. Z. Chlewiński, *Dojrzałość*, Poznań, 1991, s. 84.

współczesne oblicze. Pozostaje ona jednym z najważniejszych i niedających się pominąć czynników formujących człowieka i tworzących kulturę. Jeżeli przyjrzymy się bliżej pojęciu religii, stwierdzimy, iż związane są z nim najróżniejsze wyobrażenia. Dla jednych religia to sprawa uczucia, wewnętrzznego uniesienia, które dochodzi do głosu w szczególnie uroczystych momentach. Dla innych oznacza ona sumę nakazów i zakazów. Dla wielu polega na wyznawaniu pewnej nauki, dla innych jeszcze na pełnym miłości stosunku do bliźniego, na tym, żeby nikomu nie czynić nic złego¹⁷. Jak zatem rozumieć dojrzałą religijność człowieka? Czy jest ona całokształtem przekonań, doświadczeń i zachowań podmiotu związanych z autentycznym i odpowiedzialnym przeżywaniem relacji do świata transcendentnego – do Boga? Religijność jako odpowiedź człowieka na „dar wiary” ma być czynem człowieka; ma to być indywidualna ekspresja dokonująca się wedle cech charakterystycznych dla danej jednostki, implikująca uczestnictwo całej osobowości w całym bogactwie jej różnorodnych funkcji¹⁸. Ostatecznie religijnością można określić „to wszystko, co człowiek przeżywa, czego doznaje i doświadcza, a także, co się w nim dzieje, co w nim funkcjonuje, w bezpośrednim związku z jego ustosunkowaniem się do Boga. Są więc w religijności aspekty poznawcze, emocjonalno-motywacyjne i działania”¹⁹. Przy takim ujęciu religijności, jeżeli osobowość człowieka zostanie w sposób właściwy „rozbudzona”, jeśli będzie się rozwijać w sposób zdrowy, to tym samym rozbudzona zostanie zdrowa zdolność do religijności; przeciwnie zaś, zaburzenia w sferze osobowości pociągną również negatywne konsekwencje w sferze religijności²⁰.

Świat transcendentny z natury swojej jest niedostępny bezpośredniemu poznaniu. W ujmowaniu go pośredniczą rozmaite znaki i symbole przekazywane w kulturze. Religia ukazuje więc nowy – niedostrzegalny ani wprost, ani w żadnej nauce szczegółowej – kontekst życia ludzkiego, wskazuje na transcendentny wymiar człowieka, to znaczy stwierdza, że

¹⁷ Zob. F. Krenzer, *Taka jest nasza wiara*, Paryż 1981, s. 43–54.

¹⁸ J. Wilk, *Pedagogika rodziny*, Lublin 2002, s. 126.

¹⁹ C. Walesa, *Rozwój religijności małego dziecka*, „Życie i Myśl” 4 (1974), s. 25.

²⁰ J. Wilk, dz. cyt., s. 126.

człowiek, będąc bytem natury i członkiem różnych społeczności, wykracza poza nie, żyje i rozwija się w perspektywie rzeczywistości transcendentnej. Ten transcendentny wymiar i kontekst życia człowieka decyduje o jego godności i wartości²¹. Należy podkreślić, że u osób o dojrzałej religijności motywy religijne są autonomiczne, to znaczy wartości religijne stają się celem poszukiwanym dla nich samych, zdolnym pobudzać do działania całą energię jednostki i całkowicie ją angażować. Właśnie ta cecha w sposób szczególny charakteryzuje dojrzałość religijną i tłumaczy, dlaczego religijność taka zdolna jest przemienić całe życie człowieka. Dojrzała religijność ukierunkowuje jednostkę oraz dynamizuje jej aktywność.

Z tej perspektywy w każdym, nawet najbardziej, nawet najbardziej zaniedbanym moralnie młodym człowieku, można odnajdywać punkt wrażliwy na dobro. Pierwszym zatem obowiązkiem wychowawcy w procesie kształtowania dojrzałej religijności u młodzieży jest odnaleźć ten punkt, tę czułą strunę, by wyciągnąć z niej „korzyść”²². Kształtowanie dojrzałej religijności u młodzieży sprawia również, że w działaniu wychowawczym potęguje się czynnik rodzinności. Młody człowiek nie czuje się pozostawiony samemu sobie, lecz towarzyszy mu wychowawca, który w „duchu miłości bliźniego” współpracuje z nim, poprawia i sugeruje, budzi zaufanie, pomaga dobrymi radami płynącymi z rozsądku i życzliwości, uprzedza sytuacje destrukcyjne. Postępu na drodze dojrzałości religijnej nie można bowiem utożsamiać z niewystępowaniem w życiu młodzieży konfliktów, napięć, niepowodzeń, walki wewnętrznej. Nie należy jej też utożsamiać ze stanem doskonałości moralnej czy pojętej w jakiś sposób doskonałości „duchowej czy wewnętrznej”. Dojrzałość religijna rozumiana jako dążenie do stanu „doskonałości” jest pewnym ideałem. Kształtowanie się jej jest ciągłym, trwającym całe życie procesem stawania się, dzięki któremu jednostka przyjmuje odpowiedzialność za swoje własne życie religijne i rozwija się w jedyny, niepowtarzalny sposób.

²¹ Zob. Z. Zdybicka, *Rola religii w kulturze*, w: tenże (red.), *Nauka – Światopogląd – Religia*, Warszawa 1989, s. 95–96.

²² Zob. L. Cian, *System zapobiegawczy*, s. 112–114.

Rozważając zagadnienie kształtowania się dojrzałości religijnej u młodzieży, warto zauważyć, że człowiek jest tym dojrzałszy im:

- bardziej jest autonomiczny, to znaczy w swoim myśleniu, dążeniach, decyzjach, postępowaniu kieruje się swoimi przekonaniem i uznawanym systemem wartości;
- bardziej potrafi traktować każdego człowieka jako osobę, to znaczy jako wartość najwyższą, samą w sobie, a nie traktuje ludzi instrumentalnie;
- dokładniejszy i rzetelniejszy ma wgląd we własną motywację, to znaczy rozumie motywy swego postępowania i nie stosuje prymitywnych mechanizmów samooszukiwania się²³.

Młodzi ludzie, którzy wchodzą na drogę ku tak rozumianej dojrzałej religijności, stają się coraz bardziej wewnętrznie autonomiczni i potrafią wyjść „poza siebie”, poza własne potrzeby i pragnienia, oraz zaangażować się w jakąś dziedzinę aktywności, która ukierunkowuje życie na przykład na niesienie pomocy drugiemu człowiekowi. Wiąże się to z trudem poszukiwania sensu i celu swojego życia. Działalność życiowa ludzi o dojrzałej religijności jest bowiem zawsze konkretnie sprecyzowana i ukierunkowana co do celów i założeń. Taki człowiek w otaczającym go świecie i dopływających doń informacjach pragnie znaleźć porządek, ład i sens²⁴. Inną istotną cechą ludzi o dojrzałej religijności jest allocentryczne (przeciwieństwo egocentrycznego) nastawienie do drugiego człowieka, umiejętność traktowania go jako osoby, a więc w taki sposób, który niweluje niebezpieczeństwo potraktowania człowieka jako narzędzia do osiągnięcia jakichkolwiek osobistych celów. Ludzie o dojrzałej religijności traktują również siebie w sposób osobowy oraz w swojej wizji świata uwzględniają drugiego człowieka wraz z jego wizją siebie i innych.

Dojrzałość religijna oznacza zatem autentyczną troskę o dobro pozaosobiste, zdolność do empatii, wrażliwość na cudze cierpienie i cudzą krzywdę, chęć świadczenia innym dobra ze względu na nich samych, gotowość

²³ Z. Chlewiński, dz. cyt., s. 15.

²⁴ Tamże, s. 20.

do solidarnego dźwignia ciężarów, do udzielania wsparcia w sytuacjach trudnych. Z taką postawą wiąże się umiejętność zrozumienia drugiego człowieka. W dużym stopniu miarą dojrzałości religijnej jest umiejętność patrzenia na różne problemy życiowe nie tylko ze swego punktu widzenia, ale także z pozycji innych ludzi²⁵. Stąd osobę dojrzałą religijnie cechuje duża tolerancja wobec odmiennego sposobu ludzkiego myślenia, reagowania, postępowania, chociaż nie kosztem rezygnacji z istotnych dla siebie przekonań i wartości.

3. Rozwój religijny młodzieży wyzwaniem wychowawczym

Dynamika współczesnych przeobrażeń społecznych i kulturowych powoduje swoistą dezorientację współczesnej młodzieży w „świecie wartości religijnych” kierowanych do nich przez różne ideologie, wyznania i grupy pseudoreligijne. Obserwuje się również wśród młodzieży rosnące zainteresowanie duchowością w różnych filozoficznych, a głównie psychologicznych, jej znaczeniach. Wyzwała to u młodzieży potrzebę bliższego kontaktu z jakąś religią, z przeżyciami religijnymi bądź parareligijnymi. W życiu młodych owocuje to poszukiwaniem, eksperymentowaniem na zasadzie prób wchodzenia w różne religie i sekty, bądź też budowaniem różnych wariantów religijności, opartych na wyrwanych z kontekstu i zestawianych wedle własnego pomysłu treściach i praktykach religijnych. Obecnie bowiem u młodzieży dochodzą do głosu jakby dwie tendencje (niekoniecznie sprzeczne ze sobą); z jednej strony obserwuje się u nich potrzebę totalnej wolności, która prowadzi do odrzucania *sacrum*, ale także wszelkich zinstytucjonalizowanych form życia religijnego, do krytyki religijności oznaczającej zobowiązania, powinności, ograniczanie siebie; z zaś drugiej strony dostrzega się w ich życiu potrzebę silnych przeżyć i przynależności do grupy, która deklaruje bezinteresowną akceptację, co niesie ze sobą poszukiwanie namiastek religii. Innym niebezpiecznym

²⁵ Tamże, s. 21.

trendem pojawiającym się obecnie wśród młodych jest silna presja na odrzucanie stabilnej tożsamości osobowej (kulturowej). W wielu środkach masowego przekazu zachęca się młodzież do dowolnego wybierania tożsamości i odrzucenia wszelkich uprzedzeń przed jej zmianą. W konsekwencji sugeruje się współczesnej młodzieży, że każda religia i forma religijności jest równie dobra, bowiem i tak nie niesie żadnej prawdy ani do niej nie prowadzi, jako że żadnej prawdy nie ma²⁶. Wielu jednak młodych ludzi przeciwstawia się takiej retoryce i nie rezygnuje z poszukiwania prawdy o sobie i o rzeczywistości, w której żyje, jednak trud jej poznania wiąże się dla nich z koniecznością odkrycia na nowo tradycyjnych wartości. W realizacji tego trudnego zadania młodzi oczekują pomocy przede wszystkim ze strony rodziny, szkoły i Kościoła. Jednym z podstawowych zadań tych instytucji jest stwarzanie młodemu człowiekowi właściwych warunków do integralnego rozwoju, w którym religia zajmuje sobie właściwe miejsce.

3.1. Rodzina w trosce o rozwój religijny młodzieży

Dziecko jest osobą od samego początku i przynależy mu się ochrona, godność, szacunek i takie prawa, jakie ma każdy inny człowiek. Jednakże religijność jako osobiste odniesienie człowieka do rzeczywistości nadprzyrodzonej i tej naturalnej, w której człowiek żyje, rozwija się i kształtuje przez całe życie dzięki pomocy innych i własnej aktywności. Najczęściej osobami znaczącymi, które mają wpływ na życie religijne młodego człowieka, są rodzice i bliscy krewni. Ich wpływ na rozwój religijny jednostki jest szczególnie ważny w dzieciństwie i okresie dorastania. Rodzina jest bowiem pierwszym środowiskiem wspomagającym rozwój religijny każdego człowieka. To ona kładzie pierwsze podwaliny (proces inicjacji religijnej) pod przyszłą religijność człowieka. Współczesny człowiek musi sobie przeto w pełni uświadomić, że jego egzystencja, jego rozwój osobowy i religijny, są w sposób naturalny i nieodwracalny wpisane w rodzinę i dokonują się przede wszystkim w rodzinie i poprzez rodzinę, w której przyszło mu żyć.

²⁶ K. Olbrycht, *Rola edukacji*, s. 332.

To w niej w sposób planowy, ale i spontanicznie, młody człowiek rozpoznaje swoje zdolności, talenty i wady, by móc jak najlepiej zmobilizować i spożytkować swoje ludzkie siły w kierunku rozwoju swoich naturalnych i nadprzyrodzonych możliwości. Duży wpływ na rozwój i kształt przyszłej religijności jednostki ma wiedza, a przede wszystkim przykład życia religijnego, jaki młody człowiek otrzymuje od osób dla niego bliskich, szczególnie zaś rodziców i krewnych. To w rodzinie stymulowany jest rozwój życia religijnego młodego człowieka, jego charakter, intensywność oraz jakość. Również w rodzinie poznaje się i internalizuje system wartości, zasad i zwyczajów religijnych, którymi rodzina żyje. Wychowanie najmłodszych członków rodziny w duchu religijnym musi być jednak połączone z żywym uczestnictwem wszystkich członków rodziny w życiu wiary.

Nie ulega zatem wątpliwości, że rodzina jako pierwszorzędny i aktywny podmiot religijnego wychowania jest wyjątkowym miejscem przekazu wiary następnym pokoleniom. Znajduje to swoje uzasadnienie w sakramencie małżeństwa oraz w fakcie przekazania przez rodziców życia swoim dzieciom; małżonkowie i rodzice, odnajdując bowiem swoje rodzinne powołanie, mają się stać dla siebie nawzajem i dla swoich dzieci świadkami wiary²⁷. Należy jednak zaznaczyć, iż w znaczeniu chrześcijańskim sama wiara jest łaską i darem Boga, zaś pierwszym znakiem tego daru jest to, że konkretny człowiek otrzymuje konkretnych rodziców i konkretny dom rodzinny, jako konkretne miejsce, w którym dar ten powinien się rozwinąć i przynieść owoce. Innymi słowy, rodzice mają prawo i obowiązek tak wychować swoje potomstwo, aby w jego życiu mogła się rozwinąć wiara, jako odpowiedź na otrzymany dar. Wiara ta zaś z jednej strony ma swoje korzenie w Bogu, ale z drugiej strony – jako odpowiedź człowieka – ma swoje „rodzinne korzenie”²⁸.

Dla rodziny oznacza to, że dla młodego pokolenia powinna być przestrzenią społeczną i religijną stabilizacji; zbudowana na fundamencie sakramentalnej miłości małżeńskiej mężczyzny i kobiety, w której pa-

²⁷ Zob. J. Wilk, dz. cyt., s. 125.

²⁸ Tamże.

nują głębokie więzi rodzinne, gdzie dzieci i młodzież czują się kochane, a rodzice są szanowani, zaś wszelkie problemy rozwiązuje się w duchu wzajemnego zrozumienia. Rodzina musi stać się dla młodego człowieka radosną wspólnotą pełną życia i miłości, w której jego rozwój religijny nabiera dynamizmu i staje się autentycznym obcowaniem z Bogiem²⁹. To w domu rodzinnym młody człowiek znajduje bezpieczne miejsce, w którym uczy się wypełniać swoje obowiązki religijne, poznając jednocześnie podstawowe komponenty życia religijnego, takie jak sprawiedliwość, miłość, pokój, prawda, wrażliwość na potrzeby innych oraz gotowość do pomocy i przebaczenia drugiemu człowiekowi. Młody człowiek powinien zatem w rodzinie odnaleźć naturalną społeczność, w której mógłby w pełni rozwijać swoje życie religijne.

Rozwój religijny w rodzinie obejmuje wszystkich członków poprzez procesy interakcyjne, wzajemne współdziałanie, wspólne rozwiązywanie problemów, podejmowanie decyzji, realizację zadań i celów osobistych i wspólnotowych. W rezultacie wzajemnych kontaktów i spełniania określonych praktyk religijnych w rodzinie zachodzi intensywny proces duchowego rozwoju zwłaszcza najmłodszych członków rodziny; zmienia się postrzeganie siebie i innych członków rodziny, nabiera się przekonania o swoich możliwościach i umiejętnościach, uczy się kompromisu, opanowania, cierpliwości, powściągliwości i umiarkowania w zaspakajaniu potrzeb. Niewątpliwie należy zatem stwierdzić, że rodzina stanowi niezastąpioną wspólnotę, przez którą młodzi są wprowadzani w świat wartości, norm, wzorów i modeli zachowań, wyzwalających w ich życiu określone sposoby myślenia i zachowania. Takie spojrzenie na rodzinę pozwala dostrzec w jej funkcjonowaniu naturalną płaszczyznę dla aktywności młodego człowieka i jego osobowego i religijnego rozwoju, tak zorientowaną, że z owego „bycia razem” w rodzinie wypływa wzajemna afirmacja i potwierdzenie siebie³⁰. Religijna więź łącząca wszystkich członków rodziny, oparta na wolnym

²⁹ Zob. F. Adamski, *Znaczenie wychowania w rodzinie dla rozwoju osobowego dziecka*, w: I. Kraińska-Rogała (red.), *Rodzina wspólnotą miłości*, Kraków 1999, s. 14.

³⁰ Zob. K. Wojtyła, *Rodzina jako „communio personarum”*, „Ateneum Kapłańskie” 66 (1974), s. 353.

wyborze „wartości skalających”, daje młodym silne poczucie jedności, ale i równocześnie świadomość niezależności i stanowienia o sobie. Istota tej wzajemnej przynależności człowieka i rodziny w przestrzeni *sacrum* staje się „uniwersalną” płaszczyzną, na której młodzi mogą rozwijać swój potencjał osobowy i religijny, a jednocześnie służyć innym.

Wielość i zróżnicowanie sytuacji i zadań, które młodzież napotyka w życiu rodzinnym, zwykle sprzyja jej rozwojowi religijnemu. Jednak muszą być spełnione pewne istotne warunki, aby proces rozwoju religijnego młodych ludzi nie uległ zaburzeniu i zniekształceniu. Współcześnie mówi się w psychologii i socjologii o niebezpieczeństwie płynącym między innymi dla rozwoju religijnego młodego pokolenia ze strony tak zwanych „samo-spełniających się przepowiedni”. Oznacza to, że wielokrotnie jesteśmy tacy, jakimi chcą i widzą nas inni. „Samospełniające się przepowiednie” dotyczące postrzegania ze strony innych osób modyfikują nie tylko zachowanie się danej osoby, ale i jej właściwości. Jeżeli postrzegamy kogoś jako dobrego, miłego, sympatycznego, przyjaznego, odpowiedzialnego, godnego zaufania itp., to osoba ta działa zgodnie z tym modelem. Jeżeli zaś postrzegamy inną osobę jako leniwą, nieodpowiedzialną, niegodną zaufania itp., to ten obraz również zaczyna modyfikować zachowanie tej osoby i staje się tak zwaną „spełniającą się przepowiednią”. Wzajemne postrzeganie członków rodziny, przypisywanie im pewnych wzorów, ma zatem ważne znaczenie dla rozwoju religijnego dzieci i młodzieży³¹.

W kontekście wzajemnych relacji i więzi rodzinnych ważna jest dla rozwoju religijnego młodzieży cała rodzina, a szczególnie cztery typy ról rodzinnych – matki, ojca, siostry i brata i podsystemy powstałe z ich wzajemnej relacji³². Zwłaszcza rodzice przez swój osobisty stosunek do wiary i praktyk z niej wynikających dostarczają dziecku odpowiednich wzorów zachowania religijnego. Dzieci zrazu ich naśladują, a później w dużej mierze identyfikują się z nimi i chcą być takie, jak oni. Przy czym

³¹ Zob. K. Ostrowska, *Rodzina jako zadanie*, w: K. Ostrowska, M. Ryś (red.), *Przygotowanie do życia w rodzinie*, Warszawa 1997, s. 17.

³² Zob. T. Parsons, R. F. Bales, *Family, Socialization and Interaction Process*, Glencoe 1956, s. 37.

nie chodzi tu tylko o zewnętrzne praktyki religijne, ale przede wszystkim o rozsądne i rzeczywiste zaangażowanie rodziców w sprawy i problemy moralne i duchowe dziecka. Ma to bowiem decydujący wpływ na jakość więzi łączącej rodziców i młodego człowieka, daje także rodzicom możliwość określenia duchowej i moralnej kondycji swoich dorastających dzieci i udzielenia im pomocy w ich życiowych rozterkach i poszukiwaniach. Jest to również szansa do zapoczątkowania lub pobudzenia u młodzieży procesu samowychowania oraz zaangażowania się w twórczą i pożyteczną działalność na rzecz innych. Bardzo ważne są również dla rozwoju religijnego młodego człowieka rozmowy, jakie prowadzi on z rodzicami, w których dochodzi do wzajemnej „duchowej empatii” na bazie wzajemnej wymiany informacji o swoich radościach, smutkach, problemach i sukcesach. Niezwykle istotne jest także okazywanie sobie uczuć, tak pozytywnych jak: radość, miłość, zadowolenie, jak i negatywnych: złość, gniew, bunt i rozmowa o tych uczuciach.

W każdym okresie życia rodzice mogą zatem stanowić dla dziecka wsparcie w jego rozwoju religijnym. Okazuje się bowiem, że proces identyfikacji, przejmowanie sposobów zachowań i postaw w sferze religijnej od rodziców jest stymulowany i ożywiany przez to, że rodzice darzą dziecko uczuciem, a nie przejawiają wobec niego dystans emocjonalny, nie ignorują i nie odtrącają jego osoby. Identyfikacja może się więc dokonać dzięki więzi uczuciowej i podziwowi dla rodziców³³. Dzięki owej więzi kochający rodzice mogą od małego wprowadzać dziecko w świat przeżyć religijnych oraz przekazywać mu zasady moralnego postępowania, pozwalające mu rozróżnić, co wolno, a czego nie należy czynić; dziecko zaś w miarę rozwoju internalizuje te normy moralnego postępowania, tak że stają się one jego własnymi przekonaniem, tworzy więc własny zinternalizowany system wartości. Prawdłowo zatem funkcjonująca rodzina inicjuje i wzmacnia rozwój religijny młodego człowieka, pozwalając mu tym samym na integralny rozwój jego osobowości. Rodzina z całą pewnością pozostaje najważniejszą szkołą życia religijnego, szkołą, w której młody człowiek uczy się kochać

³³ Zob. M. Ziemska, *Rodzina a osobowość*, Warszawa 1979, s. 152.

Boga i bliźniego. Jest zatem najbardziej pożądanym środowiskiem dla prawidłowego rozwoju religijnego dzieci i młodzieży.

3.2. Wspierająca rola szkoły w rozwoju religijnym uczniów

Szkoła, realizując swe cele dydaktyczne i wychowawcze, powinna stać się miejscem, w którym uczeń może liczyć na pomoc i wsparcie w rozwoju wszystkich swoich osobowych potencjałów. W każdej szkole młodzież powinna spotkać się z wartościami mogącymi nadać sens ich życiu, mocno zakorzenionymi w dziedzictwie kulturowym i religijnym swego narodu. Okres nauki szkolnej powinien stać się dla młodzieży czasem poznawania nie tylko świata materialnego, ale również otwierania się na rzeczywistość świata nadprzyrodzonego³⁴. Szkoła, ukazując bowiem uczniom pełny obraz świata, sprzyjać może odkrywaniu przez nich swego życiowego powołania, dając im tym samym możliwość wartościowego życia zarówno na płaszczyźnie społecznej, jak i religijnej.

Współcześnie jednak w wielu szkołach preferuje się systemy wychowania, kierujące się redukcjonistyczną wizją człowieka, nieuwzględniające pewnych aspektów bytu ludzkiego i jego egzystencji, co nie pozostaje bez wpływu na rozwój uczniów³⁵. Każda koncepcja człowieka, charakteryzująca się jednostronnością i jednoaspektowością, rodzi analogiczną koncepcję edukacji³⁶. Postrzeganie ucznia w jego „bogactwie osobowego bytu” prowadzi natomiast do uwzględnienia wszystkich jego sfer rozwojowych, w tym także sfery religijnej. Szkoły, które kierują się założeniami antropologii chrześcijańskiej, ujmują wychowanka zarówno jako istotę biologiczną, jak i duchową, uwzględniając tym samym jego perspektywę transcendentną. Edukacja, uwzględniająca całą złożoność osoby wychowanka, daje mu szansę kształtowania własnej osobowości, swego życia moralnego i du-

³⁴ B. Wolny, *Edukacja ku wartościom w polskiej szkole a „norma personalistyczna”*, w: A. Rynio (red.), *Wychowanie chrześcijańskie*, Lublin 2007, s. 783.

³⁵ Tamże, s. 760–761.

³⁶ M. Nowak, *Pedagogika chrześcijańska: jej podstawy, rozwój i aktualny stan*, „Rocznik Pedagogiczny” 2 (2004), s. 50.

chowego, a także twórczego włączenia się w społeczeństwo³⁷. Daje temu wyraz w swoim nauczaniu Jan Paweł II, który podkreśla, że dla „pełnej dojrzałości człowieka konieczne jest nie tylko samo zdobywanie informacji i ukierunkowanie edukacyjne na osiągnięcie specjalizacji, ale także edukacja rozumiana jako spełnienie całej osoby”³⁸. Dlatego zadaniem współczesnej szkoły jest nie tylko kształcić, ale i wychowywać, dążąc do uformowania dojrzałej osobowości wychowanka w wymiarze społecznym i religijnym.

Przyjęcie takiego założenia w edukacyjnej działalności szkół obliguje przede wszystkim do uznania bezwzględnej wartości osoby ludzkiej oraz stworzenia jej optymalnych możliwości rozwoju społecznego i religijnego. Jednym z istotnych zadań szkoły jest więc wychowanie człowieka jako osoby, istoty cielesnej i duchowej, która posiada swoją godność³⁹. Realizacja tak postawionego zadania dokonuje się zazwyczaj na drodze spotkania osób (nauczyciela i ucznia) i przekazania uczniowi w duchu szacunku i wolności odpowiednich wartości i postaw. Realizacja programu integralnego wychowania w środowisku szkolnym domaga się również od nauczyciela postawy rozumnej otwartości polegającej na autentycznym „byciu dla osoby i byciu z osobą” w jej intelektualnym, społecznym i religijnym rozwoju⁴⁰. Innymi słowy, nauczyciele i wychowawcy „swymi kompetencjami powinni zapewnić uczniom pomoc w poznaniu świata, swym autorytetem i prawością – odwagę w dążeniu do ideałów, swym zaangażowaniem i entuzjazmem – motywację i pomoc w pracy nad sobą [...], jako świadkowie wiary, mogą i powinni wspomagać rozwój religijny wychowanków”⁴¹. Ważną zasadą twórczej relacji nauczyciela i ucznia jest podjęcie dialogu, w którym podmioty dążą do wzajemnego zrozumienia i współdziałania. Dobrze zatem funkcjonująca szkoła o szerokim programie działania, otwarta na pełny rozwój ucznia, zwykle podejmuje działania mające na celu motywowanie uczniów do integralnego rozwijania swojej

³⁷ A. Rynio, *Integralne wychowanie w myśli Jana Pawła II*, Lublin 2004, s. 247.

³⁸ Tamże, s. 245.

³⁹ K. Olbrycht, *Aksjologia szkoły katolickiej*, „Ethos” 75 (2007), s. 94.

⁴⁰ A. Rynio, *Integralne*, s. 248.

⁴¹ K. Olbrycht, *Aksjologia szkoły*, s. 95.

osobowości oraz kształtowanie u nich tożsamości kulturowej, której wyrazem jest między innymi kultywowanie tradycji religijnych⁴².

Kluczowym zadaniem, jakie stoi obecnie przed szkołą, jest dobre przygotowanie młodzieży do systematycznej pracy nad własnym rozwojem osobowym oraz do odpowiedzialnego i twórczego udziału w życiu społecznym i religijnym. Szkoła, mająca stanowić wsparcie dla wychowawczej roli rodziny, będzie tylko wtedy czyniła to w sposób pełny, gdy stanie się przyjaznym środowiskiem integralnego rozwoju ucznia, w którym młodzi ludzie nauczą się cenić wartości doczesne i nadprzyrodzone.

3.3. Dynamizm wiary młodzieży w Kościele

W życiu współczesnej młodzieży nie można pominąć również znaczącej roli Kościoła, którego jednym z głównych zadań jest wszechstronne wspieranie rozwoju religijnego młodego pokolenia. Jego pośannictwo w stosunku do młodzieży można określić jako odważne krzewienie wiary i zasad życia chrześcijańskiego nie tylko na katechezie, ale także poprzez swoją aktywną obecność w codziennym życiu młodzieży. Wielu bowiem młodych ludzi współcześnie dystansuje się od czynnego udziału w życiu tradycyjnych wspólnot religijnych; tym samym zaniedbują swój rozwój religijny i skazują siebie jedynie na zewnętrzne, płytkie rozumienie życia religijnego człowieka. Słabnące życie religijne wielu młodych ludzi czyni ich jednocześnie niezwykle podatnymi na wpływy ze strony sekt bądź też ze strony tak zwanego konsumpcjonizmu duchowego, którego częstym objawem staje się fascynacja i praktykowanie różnych duchowości o odmiennych korzeniach kulturowych, co nieodwrotnie prowadzi do wyobcowania młodych z rodzimej kultury i tradycji religijnej⁴³.

Młodzież, mimo pewnej obojętności i subiektywizmu w sprawach religii, dostrzega jednak potrzebę i wartość wiary w swoim życiu i nosi w sobie

⁴² Tamże, s. 96.

⁴³ Zob. A. Spałek, *Wybrane zagadnienia życia współczesnej młodzieży w aspekcie własnej hierarchii wartości*, w: W. Furmanek (red.), *Wartości w pedagogice*, Rzeszów–Warszawa 2005, s. 365–366.

głęboko zakorzenione pragnienie spotkania z Bogiem. Młodzi poszukują jednak spotkania z Bogiem na drodze osobistego przeżycia i doświadczenia; pragną Kościoła–wspólnoty, który chcą współtworzyć, który będzie ich rozumiał, który nie będzie się ich obawiał, ale będzie obecny na drogach ich życia. Wiele wskazuje na to, że jeśli nie odnajdą w nim swego miejsca, to po prostu porzucą Kościół jako wspólnotę wierzących, a stworzą sobie swoją własną namiastkę religii. Dla współczesnego Kościoła jest to nowe pole pracy, na którym musi podjąć wiele dynamicznych inicjatyw wychowawczo-duszpasterskich, zmierzających w kierunku kształtowania u młodzieży dojrzałej wiary, będącej wyrazem autentycznego zaangażowania młodych w życie wspólnot kościelnych.

Młodzież dzisiaj nie chce być sterowana, manifestuje brak zaufania wobec różnych instytucji, ale chętnie akceptuje autorytet osobisty (rodzica, nauczyciela, kapłana), zbudowany na prawdzie i szacunku dla drugiego człowieka, który pomaga jej odkryć prawdę o sobie i o świecie, w którym żyje. Wychowawcze i katechetyczne oddziaływanie Kościoła powinno być zatem działaniem nakierowanym na permanentny, pełny entuzjazmu i twórczego zapału rozwój wiary młodych i wewnętrzne ich ubogacenie przez wprowadzenie ich w świat wartości nadprzyrodzonych. Można zatem powiedzieć, że religia, jako ważny element życia społecznego, w odniesieniu do młodego pokolenia ma pomagać wychowywać ewangelizując i ewangelizować wychowując.

Zakończenie

Próba zwracania uwagi na religijny rozwój młodzieży na progu XXI wieku jest zadaniem ze wszech miar społecznie i pedagogicznie potrzebnym z kilku powodów:

Po pierwsze, określenie takie umożliwia lepsze zrozumienie potrzeb i oczekiwań współczesnej młodzieży w sferze życia duchowego i religijnego. Powiększa to tradycyjny zakres obowiązków rodziców, nauczycieli i duchownych, którzy nie tylko muszą pomóc osiągnąć młodym pełny roz-

wój fizyczny, umysłowy i duchowy, ale muszą odkryć w nich nowy podmiot wychowania, obdarzony inną niż ich własna umysłowością i wrażliwością. Tak by w rezultacie młodzi mogli znaleźć w świecie dorosłych godnych zaufania rozmówców, a w świecie kultury solidne punkty odniesienia.

Po drugie, może stać się to źródłem inspiracji dla ponownych przemyśleń nad niektórymi aspektami wychowawczego oddziaływania rodziny, szkoły i Kościoła. Instytucje te bowiem, mając istotny wpływ na rozwój religijny młodzieży, powinny być przestrzeniami, gdzie młodzi mogą zobaczyć i nauczyć się, jak żyć. Do tego potrzebna jest jednak głęboka refleksja i autentyczna postawa (świadectwo życia) rodziców, wychowawców, duchownych – którzy udowodnią, że istnieją trwałe wartości, które nie ograniczają człowieka, ale poszerzają w nim przestrzeń wolności i dobra.

Po trzecie, pozwala ukazać aktualność i wartość wychowania religijnego młodzieży w perspektywie ich rozwoju osobowego i realizacji przyszłych zadań zawodowych i rodzinnych. Należy bowiem zauważyć, że choć współcześni młodzi ludzie ulegają urokowi tego, co atrakcyjne i powierzchowne w otaczającym ich świecie, to jednak w zdecydowanej większości nie przestają poszukiwać i urzeczywistniać w swoim życiu tych ideałów, które zdolne są rozwinąć, udoskonalić i otworzyć ich człowieczeństwo na rzeczywistość transcendentną.

Po czwarte, uczy pokory i skromności w zgłaszaniu nowych postulatów dotyczących reorganizacji procesu edukacji i wychowania ukierunkowanego na integralny rozwój młodego człowieka. Młodzi żyjący obecnie w zmiennej, dynamicznie rozwijającej się rzeczywistości stają się dla starszego pokolenia wyzwaniem, co wymaga od dorosłych wysiłku twórczego myślenia, umożliwiającego im dostrzeżenie głębokich zmian psychicznych i duchowych, zachodzących w życiu młodzieży.

Po piąte, może stanowić zachętę do opracowania naukowej syntezy minionych i współczesnych inicjatyw, ukierunkowanych na rozwijanie wiary i ubogacenie duchowe młodzieży.

Należy jednak podkreślić, że podjęta tutaj próba nakreślenia społecznych uwarunkowań rozwoju religijnego młodych nie pretenduje do wyczerpującego omówienia problemu, ale stanowi tylko pewien niewielki zarys proble-

matyki związanej z wiarą współczesnej młodzieży. Niemniej jednak warto podjąć się gruntownego opracowania uwarunkowań rozwoju religijnego młodego pokolenia, może to bowiem okazać się cennym drogowskazem w określeniu kierunku dokonujących się zmian we współczesnym społeczeństwie i Kościele.

Social Factors Affecting the Religious Development of Young People Today (Summary)

The issue of religious education of the young people provokes heated discussion in all social circles. In fact, remarkable transformations are taking place in the family life, education and Church nowadays. The youngsters and their needs, expectations and lifestyle are also going through changes. Thus, social factors affecting the religious development of the young people today should be taken into consideration. This research addresses such important questions as: how should the youngsters be taught to respect their ancestors' religious and cultural heritage?, how should Christian values be instilled in the young people?, how should we shape the religious spirit of the younger generation?, if teachers should be trustworthy people and examples of Christian values then what qualities should they possess?, etc. When considering the issue of religious development of the young people, one must answer such questions in order to get the right picture of the educational and religious activities when it comes to the religious education of the young generation.